પાંચમો પડાવ | રમેશ આચાર્ય

[**'કોઈ બીજું એક'** : હરેશ 'તથાગત', પ્ર. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, ગોવર્ધન ભવન, આશ્રમ માર્ગ, અમદાવાદ ૩૮૦૦૦૯, પ્ર.આ. ૨૦૦૭, પૃ. ૯+૧૦૧ = ૧૧૦, કિં. રૂ. ૫૦/-]

શ્રી હરેશ 'તથાગત'ના 'એટલે' (૧૯૭૪), 'સિસિફસ' (૧૯૮૪), 'સાક્ષીભાવ' (૧૯૮૫) અને 'અલબત્ત' (૧૯૯૦) એમ ચાર ગઝલસંગ્રહો આ પૂર્વે પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યા છે. એમણે કેટલાંક સંપાદનો પણ કર્યાં છે. વળી 'ગુજરાતી ગઝલ : ગતિ અને ગરિમા' એ વિષય પર એમનો મહાનિબંધ છે. આમ, આ કવિ સાહિત્યના જે સ્વરૂપ સાથે કામ પાડે છે તે સ્વરૂપથી સંપૂર્ણપણે માહેર છે. એટલે જ્યારે તેઓ 'કોઈ બીજું એક' નામે પાંચમો ગઝલ-સંગ્રહ લઈ આપણી પાસે હાજર થાય છે ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ તેમની પાસે આપણી અપેક્ષા વધી જાય છે. તેઓ ઓશોમાં શ્રદ્ધા ધરાવે છે અને આ સંગ્રહ તેમણે 'રહસ્યદર્શી, સંબુદ્ધ, સદ્‌ગુરુ ઓશોના સૂરજમુખી-શા કાવ્યાત્મક સ્મિતને' એ અર્પણપંક્તિઓ લખી સવંદન હરેશ 'તથાગત' (સ્વામી આત્મપ્રભાત) તરીકે અર્પણ કર્યો છે. કોઈ પણ સર્જકની કૃતિનું કૃતિલક્ષી મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ, પણ સર્જકના ભાવવિશ્વને જાણવા-સમજવા માટે ક્યારેક સર્જક અંગેની કેટલીક માહિતી પૂરક માહિતી તરીકે સરસ રીતે ઉપકારક નીવડી શકે. એટલે આટલો ઉલ્લેખ.

શ્રી હરેશ 'તથાગતે' એમના કાવ્યસર્જનમાં ગઝલ-સર્જનને જ મુખ્યત્વે સ્વીકાર્યું છે. એ વાદ્યને ગઝલ-ગાન વિશેષ ભાવે છે, ફાવે છે. એ જીવનને એક ઉત્સવ તરીકે સ્વીકારે છે. જીવનનાં સુખ-દુઃખ, તડકી-છાંયડી, અરે, મૃત્યુને પણ તેઓ એક ઉત્સવના પ્રસંગ તરીકે માણે છે અને નિરૂપે છે. આ સંગ્રહમાં તેમના આ ભાવવિચારને નિરૂપતા ઘણા શેર આપણને સાંપડે છે :

'કેમ છો ?' પૂછી શકું છું મૃત્યુ જેવા મૃત્યુને
–
એટલો હળવો થયો છું – આટલે આવ્યા
ૃ ા છ ી !

S

નિજનાં મરણખત પર કરું સાચી
સ ા હ ી ,
હો એટલી નિર્લેપ મારી જિંદગી !

S

મૃત્યુની તારીખ-શા ભેદી ખુલાસા –
ભય ઉમેરે શ્વાસની નિત આવ-
જા ન ા ા ં !

મૃત્યુની ઉપસ્થિતિ, તેની સભાનતાને સામે છેડે તેઓ જીવનને તેના અનેક પરિમાણ સાથે જાણે છે અને માણે છે. શાશ્વત તત્ત્વ પ્રત્યેની તેમની શ્રદ્ધા જુઓ કેવી સરસ રીતે આ શેરમાં અભિવ્યક્ત થઈ છે :

સદા એક અજવાસ સાથે રહ્યો
છ ે ,
કદી દીપ ઠર્યાં ન એની
ન ા જ ર ન ા ા ં !

જિંદગીની ખેડેલી અડધી સફરની પ્રાપ્તિ અને નિષ્ફળતાની વાત તેઓ નીચેના શેરમાં સુંદર રીતે નિરૂપે છે :

ઘરેણું અમારું, અધૂરપ અમોલી
–
અમે સંસ્મરણો અડધી
સ ા ફ ર ન ા ા ં !

જિંદગી છે, જીવન છે એટલે કોઈ પણ વ્યક્તિને તેનામાં વસતું 'કોઈ બીજું એક' જિંદગીના હરએક મોડ પર આંતરે છે. કવિ તેમાંથી કઈ રીતે બાકાત રહી શકે ? કાવ્યસંગ્રહના મુખપૃષ્ઠના ચોથા પૃષ્ઠ પર સ્થાન પામેલી અને સંગ્રહના પૃષ્ઠ ૮ પર મુદ્રિત થયેલી 'કોઈ બીજું એક' આ સંગ્રહની કેટલીક સળંગ સફળ ગઝલમાંની એક ગઝલ છે. આમ તો આખી ગઝલ ભાવક સામે મૂકવા જેવી છે છતાં તેમાંના મને વિશેષ પસંદ પડેલા શેર અત્રે પ્રસ્તુત છે :

કોઈ બીજું એક છે જે ભીતરે –
માર્ગ અધવચ, રોજ મારો
અ ા ં ત ા ર ે

S

આમ છે જો કે અસંભવ વાત, પણ
–
યત્ન તો કરિયેં, કદાચિત મન મરે !

કશાકની પ્રાપ્તિની, કશી લાગણી-પ્રેમની અભિવ્યક્તિ ભલે સંયમિત સૂરમાં પણ જો આપણને ગઝલમાં જાણવા-માણવા ન મળે તો જાણે કશીક અધૂરપની અનુભૂતિ ભાવકને થતી હોય છે. પણ આ કવિ એવી અધૂરપ વર્તાવા દેતા નથી.

કૈં જ ના સામે મળે તો પરવડે,
તું મને સામે મળે છે ત્યાં
સ ા ુ ધ ા ી !

એમની ગઝલમાં ક્યારેક પુરા-કલ્પન પણ બહુ સરસ રીતે ગૂંથાઈને આવે છે :

ચાખ શબરી બની બધી ઘટના
–
જે કશું દે મને તપાસી દે !

કવિ સપાટીથી ઊંડે તળિયા સુધી પણ એમની ગઝલમાં ગતિ કરે છે ત્યારે ઊંડું તત્ત્વજ્ઞાન સુલભ થાય છે :

એકલું જવાય એને જન્મ ગણ –
સર્વનો થઈ જાય એ અવતાર

છ ` !

S

કેમ પ્હોંચાય બ્રહ્મપર્યંત, કે –
અટક્યા મોહની સગાઈમાં !

કવિ એમના વિવિધ ભાવ ફક્ત સુષ્ઠુ સુષ્ઠુ રીતે જ નિરૂપે છે એમ નથી. ક્યારેક તે હળવા આક્રોશ સાથે કે થોડી બોલકી રીતે આજના માણસની વાત આપણી સમક્ષ મૂકે છે :

માણસ માતર દલાલ થઈ ગ્યો છે,
પાનખરની ટપાલ થઈ ગ્યો છે !

S

ઝાંઝ ભાળી પખાજની પડખે –
જીવ શું એકતાલ થઈ ગ્યો છે !

સારો કવિ ક્યારેક તેની અભિવ્યક્તિને સચોટ અને અર્થવાહી બનાવવા નવો શબ્દ કે શબ્દસમૂહ બનાવી પ્રયોજે છે, ત્યારે તે શબ્દો સર્જકની સર્ગશક્તિના પરિચાયક બની જતા હોય છે. પૃષ્ઠ ૨૪ પરની ગઝલમાં આપણને આવા બે શબ્દો : 'મૌન પાંચમ' અને 'સુખતૃષા' સાંપડે છે.

આમ, 'કોઈ બીજું એક'માંથી પસાર થતાં આપણને જીવન, જગત, મૃત્યુ, પ્રેમ – એમ સંસારની પીડા અને પ્રેમ ક્યાંક હળવી રીતે તો ક્યાંક આક્રોશ સાથે સરળ, સહજ અને સ્વાભાવિક રીતે આ ગઝલોમાંથી પસાર થતાં સાંપડે છે. જીવન અને જગતને ઉજાગર કરતાં ઉપર ભાવકો સામે રજૂ કરેલા શેર જેવા બીજા પણ શેર આ સંગ્રહમાંથી સાંપડે તેમ છે.

આપણે જાણીએ છીએ કે પ્રણયના વિવિધ ભાવ-આવિર્ભાવ તથા અધ્યાત્મ અને ચિંતન કોઈ પણ સારા ગઝલકારની ગઝલમાં માણવા-પ્રમાણવા મળતા હોય છે. અહીં ભાવકને એ પર્યાપ્ત માત્રામાં મળે છે. એ ભાવ-આવિર્ભાવ આગંતુક નથી, સહજતાથી તેમની ગઝલમાં આવે છે.

આ કવિ પાસેથી આપણને અગાઉ ચાર ગઝલસંગ્રહો સાંપડ્યા છે. આ એમનો પાંચમો ગઝલસંગ્રહ છે, પાંચમો પડાવ છે એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ આપણને તેમની પાસેથી વિશેષ અપેક્ષા રહે. અહીં ભાવકની અપેક્ષા મહદંશે સંતોષાય છે એટલું નોંધીને આપણે સહજતયા આ સંગ્રહને આવકારીએ.